

Rusforebygging i fredstid

Rusforebyggende tiltak allerede i barnehagen?! Mange foreldre hever øyenbrynene over dette og undrer seg over om ikke dette hører hjemme senere i barnets oppvekst. Men å bevisstgjøre foreldre tidlig på deres viktige rolle for å skape robuste barn, er god forebygging.

AV: ARNE KLYVE, UNDERVISNINGSSJEF OG ESPEN ENDRESEN, SPESIALKONSULENT VED KORUS - VEST, BERGEN

«BARNEHAGEN, BARNEHAGEN, barnehagen»

Martin Kolbergs berømte ord fra Arbeiderpartiets landsmøte i 2005 klinger tungt i bakgrunnen når divisjonsdirektør i Folkehelseinstituttet, Arne Holte, gjør rede for omsorgs- og utdanningsinstitusjonenes rolle i å løse folkehelseutfordringene i det norske samfunnet. Der fagbevegelsen var selve grunnfjellet for Kolberg og Arbeiderpartiet er barnehagen for Holte «det viktigste helsefremmende tiltaket i Norge etter krigen»¹. Både skole og barnehage må tilføres flere ressurser og få muligheten til og krav om større kvalitet i sitt virke. «Barn er bedre enn børs» postulerer Holte med henvisning til Nobelprisvinner i økonomi James Heckman og med dårlig skjult kritikk av forvaltningen av den norske oljeformuen. I følge Heckman underinvesterer samfunnet i de tidlige barneårene. Større offentlige investeringer i de yngste aldersgruppene «promotes fairness and social justice and at the same time promotes productivity in the economy and in society at large»². Allikevel er ressursituasjonen og mangelen på kvalifisert fagpersonell et konstant problem i norske skoler og barnehager, og den politiske viljen til en helhjertet og ressursert satsing er fraværende. Samtidig akselererer de sosiale forskjellene i det norske samfunnet. Og stadig flere faller ut av skole og arbeidsliv. Det kan være fristende med en geografisk omskrivning av Hamlets utsagn om det danske rikets tilstand.

1 Barnehagen.no/juli2012

2 Heckman, J. Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children, Science 312, 1900 (2006)

Barnehagen som satsplanke

Med bakgrunn i Levekårsundersøkelsene i Bergen kommune fra 2009 valgte Byrådsavdelingen for barnehage og skole i kommunen i 2010 ut tre bydeler som satsingsområder for et fireårig pilotprosjekt i rusforebyggende arbeid i samarbeid med KoRus Bergen. Omsorgs- og utdanningsløpet fra barnehagen og opp igjennom hele utdanningsløpet er arena for prosjektet som bærer navnet «Rusforebygging i Fredstid». Gjennom snart tre år har KoRus Bergen samarbeidet med utvalgte fagfolk og foreldregrupper i de tre bydelene for å styrke det lokale rusforebyggende arbeidet og for å forløse foreldrepotensialet i forebyggingsarbeidet, og barnehagen er selve satsplanken. Tidlig, langvarig og sammenhengende innsats er bærende ord i prosjektet der kunnskapen skal forbli i og tas i bruk som del av handlingsrepertoaret til samhandlende fagmiljøer i bydelene etter endt prosjekt. Fokuset har i stor grad vært å utvide og styrke kunnskapen om og forståelsen av utvalgte beskyttelses- og risikoforhold knyttet til de ulike oppvekstfasene, både hos fagpersonene og i foreldregruppene, og samtidig gi konkrete strategier for å styrke beredskapen for og håndteringen av forskjellige risikoforhold. I tråd med dette postulerer den nye rusmeldingen: «Norsk og internasjonal forskning peker på at gode familieforhold fører til mindre bruk av rusmidler blant ungdom. Det er derfor hensiktsmessig å involvere foreldre i sterkere grad i det forebyggende og helsefremmende arbeidet. Helsestasjon, barnehage og

skole er eksempler på arenaer hvor foreldre kan nås. Slike arenaer er viktige for å forebygge skjevutvikling og rusmisbruk»³.

I tilløpet

Mange foreldre hever øyenbrynene i møte med rusforebyggende tiltak i barnehagen. Hvordan berører dette meg og mitt barn? Er ikke dette noe som hører senere faser av oppveksten til? Mye av grunnlaget for en god oppvekst og en god psykisk helse legges allerede i den tidlige fasen av barndommen. Tiltærmingen til forebygging i barnehagen er svært lite russespesifikk og handler først og fremst om å bevisstgjøre foreldre om deres rolle i å sette små kropp og sinn på sporet av gode liv, og for å ruste sine barn for fremtidige møter med livets oppturer og nedture. Trygge relasjoner til nære voksenpersoner og forutsigbare rammer i dagliglivet er forhold som er med på å skape robuste barn. Hva skal til for å ivareta disse behovene i en hektisk hverdag? I årlige foreldremøter gjennom hele prosjektperioden inviteres barnehageforeldrene til dialog om ulike aspekter ved foreldreskap, holdninger, væremåter, barnehagesamarbeid og alkoholbruk. Hvordan kan man som foreldre legge til rette for en trygg og god oppvekst? Hvilke væremåter/foreldrestiler er det som ser ut til å gi best gevinst for å skape trygge og robuste barn? Hvilke vekstpunkter er det viktig at foreldre er med å stimulere for å ruste barnet for

fremtidige utfordringer? Hva betyr samarbeidsklimaet mellom foreldre og mellom barnehage og foreldre for barnets oppvekstvilkår? Og hvilke grenser for egen alkoholbruk skal vi ha i barnets ulike oppvekstfaser? Hva betyr passiv drikking? Disse og likelydende spørsmål er med på å rede grunnen for en videre diskusjon om beredskap og ulike handlingsrepertoar i foreldregruppene, og der utviklingen av beredskapen og handlingsrepertoaret dyrkes i relasjon til fagpersoner som naturlig hegner til barnehagen. Samtidig settes de individuelle og familiemessige utfordringene inn i en samfunnskontekst der samfunnsmedisinsk og sosiologisk forskning er med på å belyse konsekvensene av et stadig større økonomisk og helsemessig sprik mellom samfunnets ytterpunkter. Hvilke forhold ved samfunnet vårt er det som gjør at alt flere barn og unge opplever å ikke strekke til eller faller utenfor forskjellige fellesskap? Hvordan kan det ha seg at titusener av barn lever i fattigdom i velstands-Norge? Hvorfor er det slik at Norge er et av de landene i Europa hvor de økonomiske og sosiale forskjellene vokser hurtigst, innebefattet de sosiale helseforskjellene? Og hvordan kan foreldre være med på å motvirke kjørlige holdninger til de som faller utenfor og strever? Hvordan kan foreldre legge til rette allerede i barnehagen for å inkludere og invitere tilbake inn i varmen de som strever?

Betydningen til og virkningen av bredt anlagte universelle forebyggingstiltak er kontinuerlig

3 Meld. St. 30 (2011-2012). En helhetlig rusmiddelpolitikk.

gjenstand for diskusjon mellom og innad i ulike fagtradisjoner. I en kontekst der de lokalpolitiske prioriteringene preges av en kortsiktig kamp om ressursene må ofte de langsiktige målene og tiltakene vike. Når økonomien i kommune-Norge er under økende press skjerpes kravet om effektive intervensjoner med konkrete målbare virkninger der kvalitetsbegrepet snevres inn til det tellbare. Og med New Public Management sitt stadig sterkere fotfeste i store deler av norsk offentlighet dør debatten om de kortsiktige målbare virkningene neppe ut. Av de langsomme, indirekte, universelle forebyggingstiltakene regnes tiltakene som er rettet mot foreldre som å være av de mer lønnsomme.

Spranget

Så lenge barna bor hjemme utgjør foreldrene og familien den største beskyttende faktoren, men også den største risikofaktoren i barnas liv. Barnehagen fyller derfor en viktig funksjon som både et supplement og korrektiv til barnas oppvekst i familien, og mange av barnehagens oppgaver er dermed med på å virke sosialt utjevne. Som en sentral del av prosjektet, og parallelt med foreldreinnsatsene, har KoRus Bergen jobbet sammen med sentrale fagpersoner i og rundt de involverte barnehagene. Målet er å styrke kunnskapen om og handlingsrepertoaret i forhold til det forebyggende arbeidet, både direkte i forhold til barna og indirekte i det foreldrerettede arbeidet. Det har vært viktig å styrke praksiser og øke bevisstheten om forhold som allerede er tilstede for barn og voksne i barnehagehverdagen.

Skjønnlitteraturen som beskyttende faktor

Å ta en aktiv del i barnas språkutvikling er en selvsagt del av barnehagens oppgaver. Men i en tid hvor politikerne er på stadig leting etter dødt areal for å oppfylle sine forpliktelser er mange av de tradisjonelle utviklingsarenaene under press. Lesekroken er intet unntak. Med stadig flere og yngre barn per fagutdannet voksen må kvaliteten spes med et økende antall ufaglærte for å nå kvantitetsmålene. Tellekanter og rapporteringskrav stjeler tid fra trygge armkroker, varme fang og nære voksenrelasjoner. Mange av barnehagens kjerneoppgaver settes på vent med løfter om et fremtidig kvalitetsløft. Men til hvilken pris?

Bevisste pedagoger holder lesekroken høyt og støtter seg på forskning fra en rekke fagtradisjoner som fremholder ulike aspekter ved den nære høytlesningen som viktige for å stimulere utviklingen av ferdigheter som gjør barnet bedre rustet til å manøvrere i sin egne sosiale hverdag. Bevisst og riktig tilrettelagt høytlesning kan være med på å gjøre barna mer robuste i møte med fremtidig stress og sosiale utfordringer, og har en sentral rolle for barnas språkutvikling og språklige modning. Lesekroken virker særlig utviklende for barn som kommer fra mindre språklig sterke hjem og kan dermed fungere utjevne og korrigerende for barnas språkutvikling.

I møte med en tekst utsettes barna for en langt rikere variasjon av ord enn det som er vanlig i den daglige samtalen mellom foreldre og barn. Samtalen om de ukjente ordene og om de fristilte litterære hendelsene og erfaringene som stilles til skue i bøkene er med på å berike barnas erfaringsgrunnlag, utvikle nye forståelser, og hjelpe til med å skape mening og sammenheng i deres egne liv. «Hverdagspråket har en tendens til å forenkle, generalisere, og skjematisere, da formålet er friksjonsløs forståelse. Det litterære språket derimot velger heller variasjonen og det usedvanlige. Dermed stilles det også krav til barnets forestillingsevne»⁴. Høytlesningen er med andre ord med på å utvikle barnas evne til å bevege seg inn i fiktive rom og til å håndtere ulike roller, begivenheter og handlinger. Gjennom tekstlige møter med annerledeshet, andre menneskers lidelser, sårbarhet og følelser stimuleres blant annet barnas evne til perspektivtaking, empati og selvforståelse. Som filosofen Jan Inge Sørbo formulerte det: «Skal ein læra om seg sjølv, må ein fyrst og fremst læra om andre. Ein kan ikkje læra noko om seg sjølv ved å sjå seg sjølv i spegelen»⁵.

Å bevare foreldreskapet når ekteskapet ryker

Langt flere norske familier omorganiserer seg enn tidligere og dermed erfarer stadig flere barn konsekvensene av foreldrenes samlivsbrudd. Folkehelseinstituttets oppsummering av inter-

4 Kampp, B. Barnet og den voksne i det børnelitterære rum. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag 2002

5 Klassekampen 2010

nasjonal forskning om negative konsekvenser av samlivsbrudd og foreldrekonflikt for barn og unges psykiske helse⁶ gir et godt utgangspunkt for å forstå det daglige strevet til barn og unge i oppbruddets tid og gir barnehagen en viktig rolle og en rekke utfordringer for å lette strevet. Hvordan møter barnehagen både barn og foreldre i oppbruddstiden? Hvordan kan den hjelpe foreldrene til å bevare foreldreskapet når ekteskapet ryker? For barnet handler det om å kunne styrke relasjonene til foreldrene selv om det må oppgi sine forestillinger om familien. Hvordan kan barnehagen motvirke at samlivsbruddet fører til brudd i barnas sosiale nettverk? En skilsmisse kan for noen barn føre til marginalisering og stor opplevelse av ensomhet. Barnehagen kan være med på å alminneliggjøre den ekstraordinære situasjonen barnet befinner seg i, gi barnet anerkjennelse og rom for solidaritet fra andre barn.

Sårbare overganger

I løpet av barndom og ungdom beveger et ungt menneske seg gjennom en rekke forskjellige oppdragelses- og læringsarenaer, til nye omgivelser og til møter med nye lærere, medelever og venner. Overgangene mellom de ulike arenaene, med andre forventninger, rutiner og pedagogiske idealer kan for mange være svært utfordrende og skape stor usikkerhet. Særlig anses overgangen mellom barnehage og skole å være av det krevende slaget. Som elev på skolen møter barnet mer komplekse omgivelser og sosiale mønstre enn tidligere. Atferdskravene i klasserommet er annerledes enn i barnehagen og læreren innehar en annen rolle enn førskolelæreren. Og samtidig som kunnskapskravene endres og høynes er barna gjenstand for langt mindre personlig oppmerksomhet fra voksne enn de kunne forvente i barnehagen. Mangelen på fysisk, sosial, filosofisk og kommunikasjonsmessig kontinuitet mellom barnehage og skole er en ekstra belastning for barna i en sårbar situasjon. Hvordan kan foreldre, barnehage- og skolepersonell være med på å lette denne utfordrende overgangen og legge til rette for at barna skal føle seg trygge og trives med sin nye identitet?

Fredstid og utforskningsårene

Mye av den tradisjonelle rusforebyggingen har skolen som arena og retter seg mot barn og unge i de senere fasene av grunnskolen, samt deres foreldre. Ungdomsskolen utgjør ofte et tyngdepunkt. Samvirket mellom tiltakene rettet mot elevene og tiltakene rettet mot deres foreldre vurderes å være vesentlig for at tiltakene skal fungere etter hensikten. Rusforebygging i fredstid retter seg i større grad mot fagpersonene i barnas umiddelbare nærhet, som skole- eller barnehagebarn, i tillegg til deres foreldre. Prosjektet skal endre og sette spor i fagfolkenes egen praksis gjennom økt kunnskap om ulike beskyttelses- og risikoforhold, styrket beredskap og utvidet handlingsrepertoar i håndteringen av risikoforhold i barnas ulike oppvekstfaser. I de sene årene av utdanningsløpet der ungdommen nærmer seg og trer inn i en fase med løsriving, utforsking og eksperimentering er tiltakene langt mer russpesifikke enn tidligere i utdanningsløpet og adresserer ulike handlingsdisposisjoner i forhold til ungdommens potensielle alkoholbruk. Men også tilgrensende risikoforhold som skolemotivasjon, skoleskulk, manglende kontroll og oppfølging fra både hjem og skole er forhold som belyses og fordrer endring i praksis. Elever som skulker er ofte belastet av en rekke risikofaktorer relatert til familie, skole, rusmiddelbruk og psykisk helse. Og skulking er ofte et første skritt i en utvikling som ender opp med at eleven dropper ut fra skolen. Men mange av forutsetningene for mistrivsel og frafall kan spores langt tilbake i barndommen. Gudmund Hernes blir dermed et fordreid og fordyrende ekko av Arne Holte når han i sin Fafo-rapport om frafallet i den videregående opplæringen foreslår følgende medisin: «Oppfølging, oppfølging, oppfølging!»⁷. ☒

⁶ Nilsen, W. Skipstein, A. og Gustavson, K. Foreldrekonflikt, samlivsbrudd og mekling: konsekvenser for barn og unge, Oslo: Folkehelseinstituttet, rapport 2012:2

⁷ Hernes, G. Gull av gråstein. Tiltak mot frafall i videregående opplæring. Oslo: Fafo-rapport 2010:03